

OSMANLI ANADOLUSU'NDA HETERODOKS İKTİDAR ARAYIŞLARI: ŞEYH BEDRETTİN VE ŞAHKULU

HETERODOX SEARCH FOR POWER IN OTTOMAN ANATOLIA:
SHEIK BEDRETTIN AND THE SHAH KULU

HALDUN EROĞLU*

Sorumlu Yazar

Öz

Osmanlıların, imparatorluk olarak tanımlanan çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü toplumsal yapısı tam anlamıyla Mehmet (II) zamanında teşekkül etmeye başlamıştı. Mehmet'in, Teşkilat kanunnamesine de yansıyan amacı hükümdarlığı ele geçirenin dışındaki diğer erkek çocukların haklarını ellerinden almaya yönelikti. Bu da ister istemez güçlü ve etkili bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Aslında Osmanlı iktidarına karşı gelişen muhalefet bununla sınırlı değildi. Aynı zamanda hanedan üyeleri dışında yeni iktidar çabaları da kendini gösteriyordu. Üç başlık altında oluşan Osmanlı merkezi otoritesine muhalefetin biri Anadolu'da kendini ötekileşmiş hisseden Türkmen zümrelerin girişimleri halinde var olmuştu. Farklı sosyal, siyasi ve ekonomik temelli çabalardan biri, on beşinci yüzyılın başında Şeyh Bedreddin tarafından yürütülen yeni iktidar yaratmak, diğeri on altıncı yüzyılın başında Şahkulu tarafından Osmanlı iktidarını ele geçirmektir. Ortaya çıkışı, destekçileri ve amaçları bakımından birbirinden farklılık gösteren iki hareketin ortak noktası Osmanlı Anadolu'sunda kendilerini dışlanmış hisseden heterodoks kızılbaş zümrelerce desteklenmeleriydi. Bu çalışmada; Osmanlı kaynaklarında merkezi otoriteye karşı isyan olarak görülen ve çok sert ifadelerle tanımlanan ancak özünde Şeyh Bedrettin ve Şahkulu'nun, kızılbaş öğretisi ve toplumsal tabanına dayanan yeni bir iktidar çabalarının tarihsel arka planı ortaya konulmaya çalışılacak, her iki hareketin de gerekçesi, oluş biçimi ve sonuçları irdelenerek, imparatorluğunun verdiği tepkinin sebepleriyle, yarattığı toplumsal ayrışma üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Bedrettin, Şahkulu, Kızılbaş, Heterodoks

Abstract

The multilingual, multi-religious and multicultural social structure of the Ottomans, defined as an empire, had literally begun to form during the time of Mehmet (II). Its purpose, which was also reflected in the law of the organization, was aimed at taking away the rights of other male children other than the one who seized the reigning. This, whether it was necessary or not, had led to the emergence of a strong and effective opposition. The opposition that developed against the Ottoman administration was not limited to this. At the same time, new efforts for power were manifesting themselves outside the members of the dynasty. The opposition to the Ottoman central authority, which was formed under three headings, existed at the initiative of Turkmen groups, one of which felt marginalized in Anatolia. One of the different socially, politically and economically based efforts was to create new power carried out by Sheikh Bedreddin at the

Araştırma Makalesi / Künye: EROĞLU, Haldun. "Osmanlı Anadolu'sunda Heterodoks İktidar Arayışları: Şeyh Bedrettin ve Şahkulu". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 112 (Aralık 2024), s. 339-352. <https://doi.org/10.60163/tkhebvva.1550956>

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: erogluh@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6362-6615

beginning of the fifteenth century, and the other was to seize the Ottoman power by Shahkulu at the beginning of the sixteenth century. The common point of the two movements, which differed from each other in terms of their emergence, supporters and goals, was that they were supported by heterodox kizilbash groups that felt excluded in Ottoman Anatolia. In this study, the historical background, justification, formation form and consequences of the efforts of Sheikh Bedrettin and Shahkulu for a new power based on the kizilbash doctrine and social base, which are considered as a rebellion against the central authority in Ottoman sources and defined with very harsh expressions, will be examined, and the social decomposition created by the empire will be focused on the reasons for its reaction.

Key Words: Sheikh Bedrettin, Shahkulu, Kizilbash, Heterodox

Giriş

Geçmiş zamanlardan itibaren dağınık grupların varlığı, söz konusu zümrelerin kontrolü ve otoriteye dayalı yeni iktidar alanı yaratılması sonucunu doğururken, bunu sağlamak için lidere duyulan ihtiyacı arttırmıştı. Lider ihtiyacı, bazen kurulu düzende alternatif iktidar arayışındaki muhalifler için de geçerliydi. Şayet mevcut siyasal düzende yeni bir egemenlik arayışı ortaya çıkmışsa, söz konusu adım kendi iktidar alanını yaratmak isteyenlerce meşru girişimler olarak görülürken, merkezi otorite tarafından isyan şeklinde değerlendirilirdi. Her iki tarafın kendince haklı gerekçelerle ortaya koydukları tepkiler, oldukça sert mücadelelere yol açıyordu. Osmanlı tarihinin on beş ve on altıncı yüzyılında Şeyh Bedrettin (1359-1420) ve Şahkulu (?-1511) tarafından başlatılan ve ana akımdan farklı yola sapmış anlamındaki heterodoks girişimler, tam da böylesi bir iktidar çabasının sonucuydu.

Öndördüncü yüzyılın hemen başında yeni egemenlik alanı yaratan Osmanlıların gerçek anlamda otoriter ve çok katmanlı toplumsal yapıya sahip bir imparatorluk haline dönüşmesi Mehmet (II) zamanında başlamıştı. Onun, babasının (Murat II) ölümünden (1451) sonraki eylemleri, *Osmanlılık ideolojisi* etrafında şekillenen imparatorluk hedefine yönelikti. (Eroğlu, 2017; 40-55) Bu amacını, İstanbul'un fethinden sonra hazırlattığı teşkilat kanunnamesine tüm açıklığıyla yansıtmıştı. Yazılı ilk kanunname olarak kabul edilen metnin hükümleri arasında yer alan "ve her kimesneye ki evladından saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı alem için katl itmek münasibdir. Ekser ulemâ dahi tecvîz etmişdir. Anınla âmil olalar" (Özcan, 1980-81; 46) kuralı, babadan oğula geçen mutlak egemenlikle birlikte kardeşlerin iktidar ortaklığına set çekme gayesine yönelikti. Oldukça katı ve sert olan kardeş katli kuralı, arzu edilen sonucu vermiş gibi görünse de esasında ister istemez güçlü ve etkili bir muhalefetin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Uygulamasının yarattığı tepkiler, merkeze karşı varlık gösteren muhalefeti sürekli besledi. İlerleyen zamanlarda bu durum öylesine bir hal aldı ki dünyevi ve uhrevi iktidar sahibi hükümdara karşı sadece aile içerisinde değil aynı zamanda hanedan dışında da alternatif arama çabaları bile ortaya çıktı.

Bahsedilen arayış, bazen mevcut Osmanlı iktidarını ele geçirme, bazen de yeni bir hanedanlık oluşturma girişimi olarak kendini gösterdi. Her ne kadar bu türden girişimler, taht etrafında gelişen sembolik ritüeller ve kuralsızlık dolayısıyla ortaya çıkan siyasi kutuplaşmalar olarak değerlendirilse de (Riedler, 2012; 13-18) yaşanan tarihsel olaylar, gerçekte meselenin hiç de bu kadar yüzeysel olmadığını ortaya koyuyordu. Zira; *uymama, başka türlü olma, muhaliflik, uygunsuzluk, aykırılık, düşmanlık*, (Şemseddin Sami, 2011; 1005, Devellioğlu, 1993; 769) *bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, karşı görüşte, tutumda olan kimseler topluluğu* (Büyük Türkçe Sözlük, 1983; 847) manasına gelen muhalefet ile ayrılık

gösteren, uymayan, *karşıt*, *zıt*, *birine zıt görüşte olan*, *muvafakat etmeyen* (Develioğlu, 1993; 769) anlamındaki yönetim aleyhinde gelişen muhalif hareketler, Osmanlı tarihinin ilk yarısında fazlasıyla görüldü.

Kısaca çerçevesi çizilen Osmanlı siyasi iktidarına karşı ortaya çıkan muhalif unsurları üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi hanedan üyelerinin faaliyetleriydi. Bunları dışlanmış bürokratlar/yöneticiler, Anadolu'da kendini ötekileşmiş hisseden Türkmenler zümreler ve rakip beylik veya devletler olmak üzere üç farklı grup desteklemişti. İkincisi devleti ele geçirme arzusunda hanedan dışı kuvvetlerdi. Üçüncüsü ise Osmanoğlu ailesi dışında yeni bir hanedanlık kurma arzusunda olanlardı. (Eroğlu, 2016; 193-194) Katagorize edilenler bu üç zümre içerisinde ilki hariç diğer ikisinin liderliğini genellikle dini bir önder yapıyordu ve kitleler onun etrafında ortak çıkara dayalı olmak üzere kenetleniyordu. Dini önderlerin uhrevi yetkinliği, etkili oldukları çevrede yanlarına topladıkları zümrenin oluşturduğu itici gücün de katkısıyla ya din temelli yeni bir devlet kurma ya da mevcut yönetimi ele geçirme amacına hizmet etmişti.

Yeni bir iktidar yaratma veya Osmanlı iktidarını ele geçirme arzusuyla hareket eden dini önderleri destekleyenler, heterodoks olarak tanımlanan Kızılbaşlardı. Osmanlıların on dördüncü yüzyılın ikinci yarısından sonra merkezi otoriteyi güçlü kılma ve devletleşme süreci adına benimsedikleri politikalar, ilk zamanların kurucu unsuru Kızılbaş Türkmenlerin dışlanmasına ve merkezden çevreye itilmelerine yol açmıştı. İbn Haldun'un, devletin geçirdiği evreler arasında ikinci sıraya koyduğu kurucu unsurları yönetimden uzaklaştırma dönemine (İbn Haldun, 1989; 444-445) Benzer şekilde Kızılbaşların ötekileştirilmesinin yarattığı etki, Osmanlı merkezine karşı sert bir muhalife dönüşmeleri sonucunu doğurmuştu. Bunda, zamanla klasik Sünni inanış etrafından şekillenen dini anlayıştan istifade edilerek kurumsallaştırılan iktidar modelinin de etkisi vardı. Merkezde oluşan yeni yönetime karşı çevreye itilen ve kendini dışlanmış hisseden Kızılbaş kitle, tepkilerini göstermek için ilk şansı, Timur darbesi akabinde yaşanan gelişmeler sırasında yakaladı. Bayezit (I) ile Timur arasında yapılan Ankara Savaşı (1402), Osmanlı Anadolu'sunda sadece askeri açıdan değil aynı zamanda toplumsal bakımdan da derin bir savrulmaya sebep olunca ilk heterodoks iktidar arayışı, harekete geçmek için fırsat buldu.

1. Şeyh Bedrettin ve Muhalif Hareketi

Şeyh Bedrettin hareketi bu dönemin ürünüydü. Sünni İslam geleneğinin temsilcisi iddiasındaki Osmanlıların on beşinci yüzyılın başında yaşadığı toplumsal kırılma, Mehmet'in (I), kardeşi Musa tehdidini ortadan kaldırmasının ardından ailesi ile birlikte İznik'e maaş bağlayarak sürgün ettiği Bedreddin'in iktidarı arayışına zemin hazırladı.

Bedrettin Mahmut bin İsrail b. Abdülaziz 1362 yılında Simavna'da dünyaya gelmişti. (Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Menâkıbı, 2008; 236-246) Sünni geleneğe sıkı sıkıya bağlı bir ailenin çocuğu olarak fıkıh alanında yetişmiş, dönemin önde gelen fakihleri arasında yer almıştı. Fıkıh ekolleri arasında yer alan tartışmalı konular hakkında Camiu'l-Fusûleyn, Letâifil-İşârât fi Beyanil-Mesalilil-Hilâfiyyât ve Et-Teshil-Şerhu Letâifil-İşârât adlı eserleri kaleme almıştı. En katı düşmanları haline gelen Osmanlı kaynak yazarlarından bazıları ilmi seviyesine delil olmak üzere Camiu'l Fusuleyn ve Et-Teshil adlı eserlerine atıf yapmaktan geri duramamışlardı. (Hoca Sadettin, 1979; 109-110)

Genç yaşta Mısır'a giderek edindiği tecrübe, tarikat şeyhliği serüveninin başlangıcı olmuştur. Dönüşünde Halep'te yaklaşık bin kadar Türkmen tarafından karşılandı. Talepleri, yaptıkları hankâh'ta oturması ve şeyhleri olmasıydı. (Menâkıb, 2008; 334, Balıvet, 2000; 53) Ancak o, Anadolu'ya döndü. Şeyh olarak ilk kazanımı, başlangıçta anlaşılmadığı Karamanoğulları ile Germiyanogulları beylerini mürit yapmasıydı. (Menâkıb, 2008; 335-336) Asıl şöhretini Tire, İzmir ve çevresindeki Kızılbaşlarla meskûn yerlerde dolaşıp öğretilerini yayarak yakaladı. Faaliyetleri, geniş bir muhit üzerinde etkili olmasının ve taraftar bulmasının önünü açmıştı. (Menâkıb, 2008; 337-338) Muhit kazanması, doktrininin ontolojik olarak Babai propagandasının Selçukluların sarsılmasına olan katkısına benziyordu. Ancak Anadolu coğrafyasında uç veren Babailer ve benzerleri, Türkmen nüfus üzerinde nüfuz kazanmalarına karşın (Barkan, 1944; 355-356) hiçbir Bedrettin gibi iktidar arayışına kalkışacak güce sahip olamamıştı.

Özellikle Batı Anadolu bölgesindeki başarısı, müritleri Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa'nın, halk desteğine dayanarak yürüttükleri propagandadan kaynaklanıyordu. (Balıvet, 2000; 54-55, Anıl, 1995; 58) Sadece Kızılbaşlar değil, Sakız başta olmak üzere bölgedeki Hristiyanlarla da ilişki kurması (Menâkıb, 2008; 338-339) iktidar amacına yönelik muhit kazanma çabasının pragmatik sonucuydu. (Varıdat, 2013; 32) Faaliyetlerini daha sonra Bursa, Gelibolu, Malkara ve Edirne'yi içine alan geniş bir alana yaydı. Yerleştiği Edirne'de kendini çalışmalarına vererek yedi yıl her şeyden elini ayağını çekti ve münzevi bir hayat sürdürdü. (Menâkıb, 2008; 344-345) Esasında Edirne'deki hayatı şöhretinin artmasına yardımcı olmuştu. Müslümanlarla birlikte etrafına topladığı Hristiyanların varlığı, etkisini arttıran unsurların başında geliyordu. O, daha da ileri gitti ve Hristiyanlarla akrabalık kurdu. Bir Ermeni'nin kızı ile oğlu İsmail'i evlendirip sıhriyet kurarak gayrimüslim muhitte meşruiyet arayışına girecek kadar akıllı davrandı. Oğlu İsmail'in bu evliliğinden Menakıbnâme adlı eserin yazarı olacak torunu Hafız Halil dünyaya gelecekti. (Menâkıb, 2008; 347, Balıvet, 2000; 68) Varıdat adlı eserinde İsa'dan bahsetmekte beis görmemesi de bu ilişkiden kaynaklanıyor olmalıydı. (Varıdat, 2013; 32)

Edirne'deki münzevi hayatı, Kızılbaşlar ile müsellemler askerleri yanına çeken Musa'nın, şehirli esnaf, yerleşik tarım mensupları ve soylulara dayanan kardeşi Mehmet'e (I) karşı saltanat iddiasında bulunarak giriştiği iktidar mücadelesinde hükümdarlığını ilan edince değişti. Ulemanın ve köylünün desteğini almayı amaçlayan Musa "*Didi kim sen ne kişisin iy civan. Didi, Musa kulunum iy sırr-ı can*" (Menâkıb, 2008; 349) mısralarına yansıdığı haliyle onun müridiydi ve kadrolarını oluştururken, kendisine yardımcı olacağını düşündüğü Bedrettin'in elini "*Öpdi elin Şah u erkân ol zaman, kadı asker oldılar anda heman*" (Menâkıb, 2008; 352) cümlesinde yankı bulduğu şekilde devlet erkânı ile birlikte öperek şeyhini kadıasker atadı.

Musa tarafından Bedrettin'in bu göreve getirilmesinde Kızılbaşlar üzerindeki etkisi ve sahip olduğu saygınlığı rol oynamıştı. (Menâkıb, 2008; 348-352, Anıl, 1995; 58) İç dünyasına çekilip eserler kaleme alarak şeyhliğinin alt yapısını oluştururken kadıaskerlik görevini kabul etmesi, esasında bilgilerini açığa çıkarma, cezbe yoluyla edindiği içsel bilginin siyasi eyleme dönüşme zamanının gelmesiyle ilgiliydi. (Balıvet, 2000; 68) Tercih ettiği yol, sonrasına dair planlarını açığa çıkarmıştı. (Eroğlu, 2016; 69)

Şeyh Bedrettin'in kadıaskerliği, Mehmet'in (I), kardeşi Musa'yı ortadan kaldırdığı 1413 yılına kadar üç yıl boyunca devam etti. Eğitimi ve eserleriyle yanına topladığı müritleri aracılığı sayesinde edindiği nüfuz, kartopu misali gücüne güç katarak büyüyen Bedrettin'in hedefi, fikirlerini daha geniş bir çevreye ulaştırarak

etkinliğini arttırmaktı. Tüm bunlar olurken kardeşini ortadan kaldıran Mehmet, (I) şeyhin gücünün ve etkinliğinin farkında değildi. Saygınlığına binaen ailesiyle birlikte geçimini sağlayacak maaş bağlayarak onu İznik'e gönderdi. (Menâkıb, 2008; 353)

Bedrettin, İznik'te fikirlerini yayarken müritleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal aracılığıyla Anadolu'nun başka bölgelerinde de nüfuzunu genişletme şansı buldu. Artık şeyhlikten şahlığa geçmeye hazırdı. (Ocak, 1997; 138) Ancak bu uğurda ailesini geride bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Kırım'a gitmesi teklif edildi. (Menâkıb, 2008; 355) Eflak üzerinden siyasal iktidarını ilan edeceği Deliorman'a geçmeyi tercih etti. Yerleştiği Deliorman'da kadıaskerlik görevinde olduğu gibi mansıp isteyenlerin yanında toplanmasını salık verip iddiasının duyurulması için adamlarına emirler yağdırırken bu yönde nutuklar atmayı da ihmal etmedi.

Deliorman'da sürdürdüğü faaliyetleri sonucunda dünyevi ihtirasına uhrevi olanını ekleme zamanının geldiğini düşündü. Buna yönelik ilk ve en önemli işareti mehdiliğini ilan etmesiydi. Hem dünyevi hem de uhrevi dayanaklarıyla süslediği iddiasına göre gaipten bir işaret üzerine müritlerinin başına geçeceğini, toprakları onlar arasında dağıtacağını, ancak bu yolla tanrının birliğinin sırlarının gerçeklik dünyasına hâkim olacağını, böylece şeriata inananların mezhebinin etkisinin azalacağını, kendi geniş mezhebinin birçok haramı helal kıldığını ilan etti. Adamları aracılığıyla müritlerinin kimsenin boyunduruğu altında yaşamamalarını, toprakların herkese eşit şekilde paylaşılacağını, herkesin ihtiyaç hâsıl olursa istediği evi kullanabileceğini, "*benim evim senin*", "*senin evin benim*" anlayışını savunduğunu, ancak kadınların bundan istisna tutulduğunu, bunun dışında hariç her şeyin ortak mülkiyet kapsamına girdiğini, Hıristiyanlarla Müslümanların aynı olduğunu, Hristiyan birine kimsenin kâfir diyemeyeceğini, söyleyenin kâfir sayılması gerektiğini ileri sürdü. (Doukas, 1975; 120-121)

Şeyhin öğretisi, etrafına toplanan Kızılbaşlar üzerinde çok etkili olmuştu. Söz konusu etkinin motivasyonu, dışlanmış olduklarını düşünen Kızılbaşların merkezi otoriteye karşı gelmelerine dayanıyordu. Timur istilası ve akabinde Anadolu'da birliğin bozulması, toplumsal hayattaki düzeni sarsmıştı. Bayezid'in (I) esareti ve ölümü süreci beklenmedik şekilde hızlandırdı. Sonrasındaki gelişmeler, Bedrettin hareketinin heterodoks gruplar nezdinde yeni bir aksiyon alanı yaratmasına yol açtı. Etkili olduğu çevrenin duyarlılıklarının farkında olduğu anlaşılan Bedrettin buna uygun davranmaktan geri durmadı. O, müritlerine şarap içmeyi ve saz çalmayı serbest bıraktı. Aslında tüm bu serbestlik eski Türk geleneğine dayanıyordu ve Kızılbaş geleneğine uygundu. (Uyanık, 1991; 348) Bedrettin bunun farkındaydı ve taraftarlarını diri ve sadık tutmak için bu yola başvurmuştu.

İşin aslı Bedrettin hareketi, on altıncı yüzyılın sonlarında işsiz güçsüz Sünni gençlerin ekme kapısı gördükleri ve sığındıkları medreselerden çıkıp Anadolu'nun değişik yörelerinde başlattıkları softa isyanlarında (Barkan, 1964; 34) rastlanılan ve Kızılbaşlar tarafından da desteklenen toplumsal tepki ile Yeşilirmak, Eskişehir, Bursa bölgelerinde etkili olan Babailik ve Bâtnilik'ten farklıydı. Zira o, tekke köşelerinde post üstünde oturan şeyhlerden değildi. (Akdağ, 1974; 339- 346) onun amacı sadece merkezi otoriteye karşı gelmek değil yeni bir siyasal bir iktidar yaratmaktı. Buna dair işaretlere fıkıh alanında yazdığı eserlerinde rastlanılmaktaydı. Yetkinliğinden aldığı güçle "*içtihat ettiği*" iddiasıyla müçtehit olmanın şartını; ahkâm ayetlerini, ahkâm hadislerini, bunlardan hüküm çıkarma yollarını, icma' ve kıyası bilmek olarak açıkladı. (Şeyh Bedreddin, 2012a; 42)

Osmanlı kaynaklarınca isyancı olarak tanımlanan Bedrettin'in, isyancılarla ve

durumlarını değerlendirmek üzere mürtetlerle mal almaksızın barış yapılabileceği (Şeyh Bedrettin, 2012b; 642) hükmünü vermesi, faaliyetlerini gerçekleştirken yakalanması durumunda, bunları hukukî delil olarak kullanabileceğine işaret ediyordu. Zira o, bir topluluğun devlet başkanına itaat etmekten uzaklaşması ve bir yerleşim yerini ele geçirmesi durumunda devlet başkanının bu isyancı grubu yanına çağırarak şüphelerini gidermesi gerektiğini belirtmişti. Eğer isyancıların iltihak edebilecekleri bir güç varsa isyancı yaralıların öldürülebileceği, kaçanların takip edilebileceği, şayet iltihak edecekleri bir güç yoksa yaralıların öldürülemeyeceği, kaçanların ise takip edilemeyeceği hükmüne varmıştı. Diğer müçtehitlerin buna muhalefet ettiğini belirtmekten çekinmeyen Bedrettin, isyancıların çocuklarının esir alınamayacağını, mal ve mülkiyetine el konularak taksim edilemeyeceğinin altını çizmişti. Şayet mallarına el konulsa bile isyancılar yola gelip tövbe ederlerse mallarının kendilerine iade edileceğini bildirmişti. İsyancılar, ele geçirdikleri yörelerde zekât, haraç ve öşür vergilerini toplamışlarsa bile devlet başkanının yeniden bu vergileri toplayamayacağını yazdığı (Şeyh Bedrettin, 2012b; 657) cümleler, kendisinin iktidar arayışının sonunda yakalanma olasılığına karşı bu hükümleri verdiği sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca bir bölgenin halkının, herhangi bir kişiye sultan olarak biat etmesinin o kişinin sultan olması için yeterli olduğunu, aynı bölge halkının kadı olarak birine biat etmesinin ise uygun olmadığını belirtirken hukuki gerekçesini birincisinde zaruretın olmasına ikincisinde zaruretın bulunmamasına bağlaması dikkat çekicidir. (Şeyh Bedreddin, 2012a; 49)

Aslında Bedrettin'in fikhî içtihatları, hükümdarlık amacına yönelik hukukî dayanaklar olarak kendini göstermektedir. Zira, bir toplumun başları olan hatip, imam ve diğerlerinin amaçlarının Hakk'a yönelik olmadığı durumlarda onlardan uzaklaşmak gerektiği, şayet amaç onları doğru yola yönlendirmek ise ibadetin temel hedeflerinin Allah olduğu, bu temel yok olursa ibadetlerin de yok olacağı ve toplulukların kötülükler içinde kalacağı, dolayısıyla kötü topluluklardan uzaklaşmak gerektiği, (Varidat, 2013; 17-18) kişinin kendi menfaatleri için daima uğraşması, zamandan medet ummaması, bu uğraş ile amacına varırsa, isteğinin yerine gelebileceği, şayet kader istediğini elde etmesini engellerse mazur sayılacağı (Varidat, 2013; 21) hükmü bunu destekliyordu. (Eroğlu, 2016; 76-78)

İslam düşünce tarihindeki hâkim düşünce yapısına olan itirazı ve devrin anlayışında bazı değişiklikler yapmak istemesi, özgürlük, bağımsızlık ve karşıt olmadan hareket ederek zamanının aksayan yönlerini ortaya koymaya çalışması ile bu yönde düşünen kamunun sesi olmak istemesi onu farklı bir yere götürdüğü, fıkıh ekollerinin tarif ettiği din anlayışını yıkmak yerine özünde olmayan bir mana yüklemek istediği, İslam'ı ıslah gayesiyle zamanın sosyo-ekonomik sıkıntularından faydalanarak insan toplama, tasavvuf yoluyla bir dünya görüşü oluşturup siyasi-dini bir prensip meydana getirmeyi hedeflediği (Uyanık, 1991; 341 ve 344) görüşüne uyan işaretler yine kaleme aldığı eserlerinde yer bulmuştu. Müritlerinin onu peygamber olarak gördüğü ve "*Lailaheillallah*" dedikten sonra "*Muhammedü'r-resullullah*" demedikleri dolayısıyla bunun peygamberlik iddiası ile ortaya çıkma gayretine dair izlere Et-Teshil'de rastlanılmaktadır. Burada Bedreddin, Hz. Muhammed'in "insanlar "*lailaheillallah*" diyene kadar onlarla savaşmakla emr olundum" (Şeyh Bedrettin, 2012b; 113) ve "*iyi rüyalar peygamberliğin kırk altı bölümünden biridir*" hadislerini aktardıktan sonra peygamberin, rüyaları peygamberliğin ayrıntı kısımlarından biri saydığını bu yüzden Allah'a ulaşmak isteyen kişinin rüyalardan vazgeçmemesini, yorumlarını takip etmesi gerektiğini, iyi rüyaları görenlerin aydınlanması için Allah'ın gösterdiği ışıklarından bir parça olduğunu dillendirerek böyle bir ışıklı rüyanın

kendisini de bağladığını, cezbe kapıldığını, kendinden geçtiğini, şaşırıldığını, ıstırap ve büyük haz duyduğunu dile getirmiştir. (Varidat, 2013; 37-38) Bu yolla yapmaya çalıştığı şey, alametlerinden birini kendine mal ederek peygamberlik iddiasında bulunmak oldu. (Eroğlu, 2016; 79)

Yorumlarıyla dine dair ileri sürdüğü görüşleri onu diğer âlimlerden farklılaştırmış ve iktidar arayışını açığa çıkarmıştı. Vahdet-i vücud inancının temsilcisi olduğunu iddia etti. Namazın kılınması ve namazda selam konusunda Hanefi, Maliki ve Şafi mezhebinin bilginlerinin şekle dair yaptıkları açıklamaları eleştirerek bunun dışa dönük bir iş olduğunu savundu. Esasın içe dönük olması gerektiğini, iç âlemin düzeltilmesi ve arındırılmasının lazım geldiğini ileri sürdü. Bu bilgilerin çoğunun içinin yarılıp bakılması sonucunda dünya sevgisi ve başkanlık hırsından başka bir şey görülemeyeceğini söyledi. (Varidat, 2013; 44-45)

Şeri' hüküm ve yasaların bile değişebileceğini, buna kanıt olarak peygamberlerin gösterilebileceğini, zira onların yollarının farklı olmasına rağmen hepsinin Hakk'a inanmaları bakımından yanlış olmadıklarını, her birinin doğru yolda gittiklerini fakat yollarının farklı olduğunu kaydetti. (Varidat, 2013; 47) Fakih olarak belirlediği tüm bu kurallar manzumesi aslında onu klasik İslam âlimlerinden ayırırken dinî bakımdan sapkın olarak algılanmasına da yol açmıştı. (Eroğlu, 2016; 80)

Şeyh Bedreddin'in hayatı ve faaliyetleri ile sosyo-ekonomik ve dini konularda ortaya attığı görüşlerle oluşturduğu doktrini, yaşadığı dönemin şartları göz önüne alındığında neden dışlandığı, niçin asi ya da sapkın olarak görüldüğünün anlaşılmasına yardımcı oluyor. Özellikle ekonomik alanda ve mülkiyet konusundaki fikirlerin, Osmanlı toprak sistemine aykırıydı. Toprakların paylaşımı konusundaki görüşleri, idamının gerçek nedeniydi. Osmanlıların feodal sisteme karşı geliştirdiği yeni toprak rejimi karşısında Bedreddin'in geliştirdiği ekonomik model, toplumsal ve dinî görüşlerinin de ilerisindeydi ve bu haliyle merkezi iktidar için asla kabul edilemez fikirlere sahipti.

Tüm bu gerekçeler, Osmanlı toplumsal tabakasından dışlanan Kızılbaşların yoğun desteği ile kalkıştığı siyasal iktidar arayışının ortadan kaldırılmasını gerekli kılmıştı. Mehmet (I), Mustafa (Böklüce) ve Kemal (Torlak) meselesini hallettikten sonra Serez'e gelerek Bedreddin'in yakalanması işiyle meşgul oldu. Osmanlı hükümdarının başkentten kalkıp bizzat bu işle uğrak için yola çıkması bile başlı başına Bedreddin'in yok edilmesine ne kadar önem verdiğinin göstergesiydi.

Osmanlıların yaklaşık on üç yıllık buhranlı dönemden sonra yeniden tesis ettikleri sükûnetin mimarı Mehmet (I), onun faaliyetlerinden bu sebeple çok rahatsız olmuştu ve tıpkı adamları gibi şeyhi de ortadan kaldırmaktan başka çaresinin olmadığını anlamıştı. Hamlesi, Kapıcıbaşı Elvan ve Yusuf adlı görevlilerini iki yüz kişiyle birlikte tebdil-i kıyafet Bedreddin'in bulunduğu Ağaç Denizi'ne göndererek tutuklanıp getirilmesini emretmek oldu. Askerlerin geldiği sırada ibadetle meşgul olan şeyh, Mehmet'in (I) haber gönderdiğini sanarak tutuklamaya gelenleri hoş karşılaması ve ulu'l-emre tabi olduğunu bildirmesi sonuna dair ilk işaretti. Biat ettiğini belirtmesine rağmen tutuklanarak Mehmet'in (I) bulunduğu Serez'e getirildi. (Menâkıb, 2008; 367-370)

Şeyh Bedreddin, Divan-ı Hümayun'da yargılanacaktı. Fakat hemen öncesinde Mehmet'in (I) "*renginin neden sarardığını, hasta olup olmadığını, niçin yerinde durmadığını, ulu'l-emre karşı gelmesinin sebebini*" sorduğunda "*şer'e aykırı hareket ettiği, hacca gitmek için izin istediği, buna izin vermediği, şahinin yuvasına yılan girerse o yuvayı terk etmek lazım geldiği*" cevabını vererek ağır hakarete bulundu.

Sonrasında “Kırım’a gitmeye çalışırken denizde Boğdan ve Ulah gemileri dolayısıyla mecburen Eflak’a geçmek zorunda kaldığını, şer’i karşı bir sorusu varsa cevabını verebileceğini ve böyle içtihat ettiğini” bildirdi. (Menâkıb, 2008; 375-377)

Böyle bir konuşmanın gerçekliği tartışmalı olsa da şayet doğrusa içeriğinden anlaşıldığı üzere Mehmet’in (I) konuyu örfi hukuk alanına çekmeye çalıştığı, Şeyh Bedrettin’in ise şer’i zemine taşıma gayreti gösterdiği anlaşılıyor. Menakıb’da da bunu destekleyen bir kayıt bulunmaktadır. Eserde, Şeyh Bedrettin’in Mevlana Haydar ile yaptığı karşılıklı konuşmada rakibini mağlup ettiği, şer’i hukuk karşısında verebilecekleri cevapları olmadığı, o sebeple onu örf ile katletmeyi hesapladıklarından bahsedilmektedir. (Menâkıb, 2008, 378) Hatta Bayezit Paşa ve şehzade hocası Fahrüddin’in de Bedrettin’e bazı sorular sormaya cüret etmelerini biraz da alaycı bir ifadeyle Şeyh’in karşısındaki sözlerinin “kapı gıcirtısı veyahut sinek kanadı vızultısı” olduğu ileri sürülüyor. (Menâkıb, 2008; 379)

Neticede Menakıb’da aktarılan bilgiyi doğrulayan sonuca göre Bedrettin, dini düşüncelerinden dolayı suçsuz bulunmasına karşın isyan ve ayaklanma eylemiyle “Kanı helal amma malı haramdır” hükmüyle (Neşri, 1995; 547) Serez çarşısındaki bir dükkânın önünde asılarak hayatına son verilmiş, ibret olması için uzun süre asılı kalmıştı. (18 Aralık 1416)(Neşri, 1995; II/547, Anıl, 1995; 86- 90)

Neticede, Anadolu’da on dört ve on beşinci yüzyılda yaşanan siyasi ve askeri başarısızlıkların doğurduğu ekonomik buhran, heterodoks akımları gittikçe klasik Sünni inanışın etkisi altında kalan Osmanlı merkezinden uzaklaştırmıştı. Özellikle 1402 Ankara Savaşı sonrasında içine düşülen ekonomik sıkıntılar, Şeyh Bedreddin’in mülkiyetin ortaklığı üzerinden her şeyin paylaşımı esasına dayalı doktrininin toplumun önemli bir kesimi tarafından benimsenmesine yol açmıştı. Yeni durum, feodal düzen karşısında galebe çalan Osmanlı toprak rejimini, toprağın mülkiyetinin bireylere ait olacağını ileri süren yeni akıma mağlup olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. Bu tehlike ancak Osmanlı toplumsal düzeninde ötekileştirilen Kızılbaşların desteğini alan Şeyh Bedrettin’in ortadan kaldırılmasıyla sonlandırıldı.

2. Şah Kulu ve Muhalif Hareketi

Bedrettin hareketinden sonra heterodoks temele dayalı iktidar arayışı ikinci şansını ilkinin üzerinden henüz yüz yıl geçmeden Şahkulu etrafında kümelenerek buldu. Kimliği üzerinden yapılan yorumlar, *yol kesici*, *eşkiya* (Hoca Sadettin, 1979; IV/48) ve hareketinin de sadece Şah İsmail’in etkisiyle ortaya çıkmış mezhep merkezli olduğu yönündeydi. Oysa Şahkulu’nun faaliyetlerinin esasını aynı zamanda Osmanlı hanedanına karşı oluşan toplumsal muhalefeti de içeriyordu ve merkezinde Şeyh Bedrettin örneğinde olduğu gibi Kızılbaşlar yer alıyordu. Yaşanan gelişmeler siyasi ve sosyo-ekonomik buhranın ürünüydü. Osmanlı yönetim biçimini imparatorluk haline sokan babası Mehmet’in (II) tahtına oturan Bayezit’in (II) (1481-1512) son zamanları, oğulları Ahmet, Korkut ve Selim’in başlattıkları kargaşayla geçmişti. Bu karmaşa ortamında Teke’nin (Antalya) Kızılkaya/Yılanlı civarında bulunan Şahkulu, mevcut durumdan yararlanarak Osmanlı yönetimini ele geçirmek için zamanın geldiği düşüncesini kuvveden fiile çıkardı. (Eroğlu, 2019; 52, Eroğlu, 2016; 132)

Şah İsmail’in babası Şeyh Haydar’ın halifelerinden Hasan’ın oğlu Şahkulu, babasının ölümüyle yerine geçen ve bir mağarada ibadetle meşgul olan Kızılbaş babası idi. (Sümer, 1999; 32) Başlangıçta sıradan sufiydi ve muhalif değildi. Hatta merkeze bağlılık gösterdiği bile söylenebilirdi. Zira Osmanlı hükümdarı Bayezit (II), duaları karşılığında ona yıllık altı ila yedi bin akçe kadar geçimlik gönderiyordu. (Anonim

Tevarih-i Ali Osman, 1992; 132) yaşadığı mağarada ibadetle meşgul olduğu ve hükümdara bağlı bulunduğu dönemde merkez tarafından övgüye mazhardı ve himaye ediliyordu. Şahkulu'nun ilk zamanlardaki konumu babası gibi Şah İsmail yanlısı biri olmadığını, eğer öyle değilse o zaman çok iyi takıyye yaptığının göstergesiydi.

Her ikisinden hangisi olursa olsun, Bayezit'in (II) son zamanlarındaki iktidar zafiyeti, kurulu düzen denklemini bozmaya yetmişti. Şah İsmail'in bundan faydalanma isteği de bunda önemli rol oynadı. Şah İsmail'in, Şahkulu'nun babası Hasan zamanından kalan hukukuna dayanarak harekete geçmesini sağlaması esasında bundan sonraki gelişmelerin seyrini değiştirdi. Safevi şahının girişimi, Şahkulu'nun taraftar toplama konusunda hayli başarılı olmasına fırsat sundu. (Uzunçarşılı, 1994; II/230)

Osmanlı padişahının son zamanlarında oğullarının kendi aralarında ve babalarına karşı başlattıkları muhalefetin yarattığı kaotik ortam zaten yeterince sorun oluşturuyorken Şah İsmail'in etkisiyle harekete geçen Şahkulu hareketi, Osmanlı toplumsal hayatındaki derin ayrışmaları körüklemeye zemin hazırladı. İmparatorluğun tebaası arasındaki toplumsal hoşnutsuzluk, Şahkulu'nun etrafına taraftar toplamasında itici güç oldu. Asayişsizlik ve çatışma, Şahkulu ve etrafındaki heterodoks zümreler için bir fırsattı. Yaşanan gelişmeler, başarısının sadece Şah İsmail'in kışkırtması ve Sünni-Şii çatışması (Gündüz, 2010; 68vd.) değil aynı zamanda Bayezit'in (II) oğulları Ahmet, Korkut ve Selim arasındaki mücadelenin etkisiyle yaşanan toplumsal kırılmaya dayandığının kanıtıydı.

Osmanlı toplumsal ve siyasal dünyasında yaşanan çöküş, İsmail ve Şahkulu açısından olduğu kadar birbirlerine ve babalarına karşı yoğun muhalefete kalkışan Osmanlı şehzadeleri bakımından da fırsat olarak görülmüştü. Özellikle Ahmet, Şahkulu'nun faaliyetlerine son vermesi durumunda elde edeceği başarının, babasından sonra hükümdar olmasının önünü açacağına inanıyordu. (Eroğlu, 2016; 137)

Şahkulu'yu harekete geçiren temel faktör Şehzade Selim'in Trabzon'dan ayrılması, Ahmet'in buna karşı Amasya'dan Ankara'ya gelmesi ve Teke sancağında bulunan Korkut'un Manisa sancağına gitmek üzere izin almadan yola çıkmasıydı. Tıpkı Bedrettin örneğinde olduğu gibi Osmanlı merkezine karşı gelişen muhalefeti destekleyen Türkmen zümrelerinden olan Antalya'daki Kızılbaş taifesi, Şahkulu Baba'ya katılarak bu durumdan yararlanmakta beis görmedi. Her ne kadar Korkut'un sancakbeyliğinden memnun olsalar da onun ayrılmasının saltanat ihtimalini bitirdiği sanısına kapılarak hareket ettiği yönündeki kayıt (Hoca Sadettin, 1979; IV/43) bölgedeki huzursuzluğun Korkut ile de ilgili olmadığı, diğer kardeşlerin faaliyetlerinden sonra doğacak karmaşada kendileri açısından bir şans yaratma amacı taşıdığı gerçeğini göz önüne sermekteydi. (Eroğlu, 2019; 53)

Korkut'un Antalya'dan ayrılmasından sonra Şahkulu idaresinde yaklaşık on bin civarındaki Kızılbaş Türkmen'in ilk hamlesi, Antalya pazarını basıp yağma yapmak, kadıyı öldürmek, "*fırsat bizümdür*" diyerek her tarafa haber göndermek ve sancakbeyi şehzadenin geride bıraktığı hazinesine el koymak oldu. (Anonim Tevarih-i Ali Osman, 1992; 132) Şahkulu öylesine özgüven sahibiydi ki kendisine vezir tayin etmiş, içlerinden bazılarını diğer bölgelere beylerbeyi ve sancakbeyi olarak görevlendirmiş, hatta Rumeli'deki halifelerine mektup göndererek harekete geçmelerini salık vermişti. (Sümer, 1999; 32-33) Onun hareketinin kısa sürede yarattığı etkinin izlerini Osmanlı kaynaklarında görmek mümkündür. Özellikle Türkmenler için sarf edilen "*doğuştan yaramaz karakterli*", "*insanlıktan eksik nifakla dolu yüreklerinde fesatlıklar dolu olan insan suretindeki laf anlamaz hayvana benzer kişiler*" (Hoca Sadettin, 1979;

IV/43) cümleleri çevrede gelişen muhalefetin merkezde nasıl değerlendirildiğine delalet eder. (Eroğlu, 2019; 54)

Şahkulu ve Türkmenleri harekete geçiren en önemli etken, elini ayağını dünyadan çekerek yetkilerini vezirlerine devredip kendini din işlerine adayan Bayezit'in (II) hastalığından kaynaklanan otorite boşluğu ve karmaşaydı. Bu tarz bir kaotik ortam sadece Şahkulu muhalefeti doğurmuş aynı zamanda bütün Osmanlı topraklarına yayılan ve kontrolden çıkan asayişsizliği de beraberinde getirmiş, ülkede rüşvet ve talanı yaygınlaştırmıştı. Çift bozanların sayısında önemli artışlar baş göstermiş, durumdan şikâyetçi olan tımarlı sipahiler payitahta akın edip dertlerini dillendirerek çareler aramaya koyulmuşlardı. Çözüm bulamayanlar, tımarlarını bırakarak başta Türkmenler olmak üzere diğer muhalif gruplar arasına dağılarak ülkede yaşanan otoritesizlikte başıboş kalmışlar, kendi dertlerine derman aramaya koyulmuşlardı. (Hoca Sadettin, 1979; IV/43-44), Müneccimbaşı Ahmet Dede, II/428)

Herkesin kendi başının çaresine bakmaya çalıştığı ortamda Şah İsmail durumdan faydalanmak üzere Şahkulu'nu kışkırttı ve harekete geçirdi. Şahkulu harekete geçince tımarını bırakarak yanında yer alan sipahilerin varlığı da azımsanmayacak orana ulaştı. Şahkulu'nun yanında yer alan zümrelerin çeşitliliği yaşananların sadece inançsal farklılıktan değil aynı zamanda Anadolu'daki asayişsizlikten de kaynaklandığına işaret ediyordu. Tüm gelişmeler Gelibolulu Âli'de, Bayezit'in (II) öldüğü fıslıtısı üzerine Şahkulu'nun; *"Ben sahib-zuhur olan Şah İsmail bin Haydar'ın halifesiyim. Min bad devlet ü saltanat benimdür"* diyerek Osmanlı tahtını ele geçirmek için yola çıktığı şeklinde yankı bulacaktı. (Gelibolulu Âli, 1997; 927, Adâ'i-yi Şirazi, 2007; 34)

Şehzadelerinin girişimlerinin toplumda yarattığı rahatsızlıktan da güç alan Şahkulu, hiçbir engelle karşılaşmadan Kütahya'ya kadar gelme başarısı gösterdi. Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'yı yenerek öldürmesinden sonra Bursa'ya yöneldi. Şehre saldırmadan önce esir alınan bir casustan Bayezit'in (II) ölmediğini öğrenince planını değiştirerek, Alaşehir'e gitmek üzere geri çekilmek zorunda kaldı. (Hoca Sadettin, 1979; IV/45-47, Müneccimbaşı, II/429)

Şahkulu'nun etrafına topladığı Kızılbaş zümreyle elde ettiği güç ve başarısını küçümseyen Veziriazam Ali Paşa, onu ve taraftarlarını *"başıkabak, ayağı çıplak haylazlar"* olarak nitelendirme basiretsizliğini gösterdi. Hatta suçu Karagöz Paşa'ya yükledi ve onu yetersizlikle suçlayarak padişahı buna ikna etmeye çalıştı. Çabası beylerbeyinin ölüm haberini alınca kadar devam etti. Paşa'nın acı haberi, veziriazamın durumun vahametini anlamasına ve sarsılmasına, (Gelibolulu Âli. 1997; 928, Hoca Sadettin, 1979; IV/48-49) Şahkulu'nun Alaşehir'e yönelmesi ise Şehzade Korkut'un telaşlanmasına sebep olmuştu. Karasi, Menteşe ve Aydın beyleri ellerindekileri Şahkulu'na bırakarak teslim olurken, şehzade çareyi Bozdağı'na kaçmakta buldu. (Hadidî, 1991; 361)

Şahkulu hareketinden yararlanmak isteyen ve Selim'e karşı hamle yapmak üzere faaliyet yürüten Ahmet, Ankara'dayken babası tarafından verilen fitnenin ortadan kaldırılması emri üzerine (Ada'i-yi Şirazi, 2007; 34-35) aradığı fırsatın ayağına geldiğini, şayet Şahkulu'nu bertaraf ederse hükümdarlığının önündeki tüm engelleri kaldırmış olacağını düşündü. Başkente, Şahkulu ve taraftarlarına yönelik hemen harekete geçeceğini bildirdi. Veziriazam Ali Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusunda bulunan yeniçerilerin, başarı elde edilmesi sonrasında kendi yanında yer alacaklarına inanıyordu. Ahmet taraftarı olan Veziriazam Ali Paşa da tıpkı şehzade gibi düşünüyordu ve olası başarının, desteklediği adaya yarayacağını hesabını yapıyordu. Paşa'nın ısrarının altında yatan asıl gerekçe buydu. Böylece hem kendi

itibarına darbe vuran Şahkulu muhalefetini bertaraf edecek, hem de taraftarı olduğu Ahmet'e saygınlık kazandırarak desteklediği adayın tahta oturmasını sağlamış olacaktı. (Eroğlu, 2019; 55)

Veziriazam, Şahkulu üzerine gitmek için yanına gelen Şehzade Ahmet'e bir hükümdar gibi muamele gösterdi. Görkemli bir törenle yapılan karşılama alayından sonra şehzade ile yaptığı konuşmada saltanata dair tavsiyelerde bulundu. Her ikisi de Şahkulu konusunun hallinden sonraki planlar hakkında anlaşmaya vardılar. (Hoca Sadettin, 1979; IV/56-58) O sırada Şahkulu, Alaşehir'den Teke sancağına yönelerek kaleyi kuşatmış bulunuyordu. Veziriazam ve şehzade, Şahkulu'nun üzerine ordu sevk etme kararı aldı. Durumu öğrenen Şahkulu, giriş çıkışı çok zor dağlık bir bölge olan Kızılkaya'ya yöneldi. Başlarında şehzade ve veziriazamın olduğu Osmanlı ordusu Şahkulu'nun peşine düştü. Çaresiz olduğunu fark eden Şahkulu, malını mülkünü geride bırakarak Karaman tarafına kaçtı. Yoğun ve ısrarlı takipten bunalan Şahkulu, Karaman'ı savunan Şehzade Şehinşah'ın lalası Haydar Bey'i öldürerek Kayseri üzerinden Sivas'a geçti. Tecrübeli veziriazam, şehzadeyi geride bırakıp yanına aldığı seçkin yeniçeri birlikleriyle Şahkulu'nu takip etti. Temmuz 1511 tarihinde Gökçayı denilen yerde iki ordunun karşılaşması sırasında Osmanlı Veziriazamı Ali Paşa öldü.

En önemli destekçisinin hayatını kaybettiğini öğrenen Ahmet'in hükümdarlık konusundaki bütün planları bu gelişme sonucunda bozulmuş oldu. (Hoca Sadettin, 1979; IV/60-63) Zira veziriazamın karşı çıkması yüzünden Şahkulu'nun peşine gitmek yerine Amasya'ya dönen şehzadeye karşı yeniçeriler öfke duymaya başlamıştı. Yeniçerilerin tepkisinin hükümdarlığına mal olacağına farkına varan Şehzade Ahmet, onların gönlünü kazanmak için divana bir mektup yazdı ve Kızılbaşları takip etmesine Ali Paşa'nın engel olduğunu bildirdi. Aklınca maktul veziriazamı suçladı. (Uzunçarşılı, 1994; II/230dn ve 237) Nitekim başarısızlık, tüm çabasına rağmen onun beceriksizliğine verildi ve askerler kardeşi Selim'i destekleme kararı aldı. Yaşananlar Selim'in tahta oturmasının önünü açmıştı. (Eroğlu, 2016; 139-151)

Şahkulu'nun akıbeti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ali Paşa'nın öldüğü çatışmada onun da ağır yaralandığı ve çok geçmeden öldüğü, geride kalan adamlarının vezir tayin ettiği kişinin etrafında toplandığıdır. (Sümer, 1999; 33) Diğer kaynakların çoğunluğunun kabul ettiği haliyle adamlarıyla birlikte Şah İsmail'in yanına kaçtığı ancak huzursuzluk çıkarmasından korkan Şah tarafından öldürüldüğüdür. (Hoca Sadettin, 1979; IV/64vd., Müneccimbaşı, II/431, İbn Kemal, 1957; VII/276-277, Anonim Tevarih-i Ali Osman, 1992; 133) Bu kaynaklardan biri olan Hoca Sadettin'deki bir kayıt, Şahkulu'nun akıbetinin yanı sıra hareketinin niteliği konusunda da önemli bilgiler içerir. Kaynağın aktardığına göre Şah İsmail, bir Türkmen beyiyle konuşurken ona Bayezit'in (II) himayesi altında uzun zamandır yaşarken böyle bir fesatlığa girişilmesinin nedenini sorar. Ondan padişahın yaşlılığının ülkede kargaşaya sebep olduğu, ülke yönetiminden el çekmesiyle diğer yöneticilerin halka zulmetmeye başladığı, bu yüzden bu işe kalkıştığı cevabını alır. Ülkeyi yakıp yıkmaya gerek olup olmadığı sorusuna ise çektikleri eziyete son vermek için etrafına adam toplamak zorunda kaldığından talana cesaret ettiği karşılığını alır. Kendi ülkesindeki bir kervanı neden yağmaladıkları sorusuna söyleyecek bir söz bulamayan Türkmen beyine son olarak otağı=tuğu hangi padişahın izni ile başına koyduğunu ve Müslüman kanı dökmelerinin sebebini sorduğunda, bunun gazilik alameti sayıldığı cevabını işitince hiddetlenerek verdiği emirle muhatabını, uzun zamandır ateş üstünde ısınan kazandaki kızgın suya atarak öldürür. (Hoca Sadettin, 1979; IV/66-67)

Sonuç

Orta zamanlara ait siyasal, askeri, ekonomik ve sosyal bir anlayışla kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nun hanedan merkezli yapısı, merkeziyetçi özelliğe sahip olarak varlık göstermişti. Yetkiyi elinde tutan ve meşruiyetini ilahi bir kaynağa bağlayan hükümdar, otoriterdi. Egeenlik anlayışı nazari ve hukukî bakımdan tartışılmazdı. Bu da alternatifsiz bir yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştı. Ancak zaman içerisinde yaşanan tarihsel olayların, toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni bozduğu dönemlerde türlü şekilde kendini gösteren muhalif girişimler baş göstermişti. Bunlardan biri de heterodoks gruplardı. Söz konusu zümreler, önlerinde kendilerine yol gösteren güçlü dini lider bulduklarında peşlerine takılarak yıkıcı bir muhalif hareket haline geliyorlardı. Amaçları otoriteyi ele almak şeklinde kendini gösteriyordu. İlk örneği on beşinci yüzyılın ilk çeyreğinde Timur yenilgisinin yarattığı kaos ortamında ortaya çıkan Şeyh Bedrettin hareketiydi. Her ne kadar savunduğu fikirlerle klasik Osmanlı Sünni anlayışını değiştirmeye ve yeni bir iktidar modeli oluşturmaya yönelik çaba içerisine girdiyse de Osmanlı siyasal otoritesinin Mehmet (I) elinde toplanmasıyla bertaraf edilmişti. Aynı şekilde on altıncı yüzyılın başında Bayezit'in (II) yaşlılığı ve otorite zafiyeti ile kardeşler arasındaki rekabetin yarattığı kaotik ortam bu kez Şahkulu'na zemin hazırlamıştı. O da dışlanmış hisseden Kızılbaşları etrafına toplayarak Osmanlı iktidarını ele geçirme girişiminde bulunmuştu. Şah İsmail'in desteğiyle başkaldıran Şahkulu başarısız olunca destekçisi Safevi şahı tarafından hayatına son verilmekten de kurtulamamıştı. Yanında yer alan Kızılbaşlar da aynı akıbete uğramaktan kaçamamışlardı.

Kaynaklar

- Adâ'i-yi Şirazi, (2007), *Selimname*, (Haz. Abdüsselam Bilgen), T.T.K Yay., Ankara
- Akdağ, Mustafa, (1974), *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243- 1453)*, c. 1, Cem Yayınevi, İstanbul
- Anıl, Yaşar Şahin, (1995), *Osmanlı Döneminde İki Dava: Şeyh Bedreddin ve Midhat Paşa Davaları*, İstanbul
- Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, (2000), (Haz. Necdet Öztürk) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul
- Anonim *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Giese neşri), (1992,) (Haz. Nimet Azamat), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay. İstanbul
- Aşıkpaşazade*,(2003), *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz Yekta Saraç), İstanbul
- Balıvet, Michel, (2000), Şeyh Bedreddin; Tasavvuf ve İsyân, İstanbul
- Barkan, Ömer Lütfi, (1964), "XVI Asrın İkinci Yarısında Türkiye'nin Geçirdiği İktisadi Buhranların Sosyal Yapı Üzerindeki Tesirleri", İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri, İstanbul
- Barkan, Ömer Lütfi,(1944), "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ½
- Büyük Türkçe Sözlük*, (1983), TDK yay. 7. Baskı, Ankara
- Devlilioğlu, Ferit, (1993), *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara
- Doukas, (1975), *Decline And Fall of Byzantium to The Ottoman Turks*, (İngilizce çev. Harry J. Maguolias), Detroit
- Eroğlu, Haldun (2016), *Osmanlıda Muhalefet*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Eroğlu, Haldun (2017), *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul
- Eroğlu, Haldun, (2019) "Osmanlı'da Muhalefet ve Antalya'da Bir Muhalif: Şahkulu" *Antalya Kitabı, Antalya'da Türk-İslam Medeniyetinin İzleri 2*, Konya
- Gelibolulu Âli, (1997), *Kitabü'l-Tarih-i Kühü'l-Ahbâr*, (Hazırlayan Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar), Kayseri
- Gündüz, Tufan, (2010), *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yay. İstanbul

- Hadidi, (1991), *Tevârih-i Âlî Osman (1299-1523)*, (Haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul
- Hoca Sadettin, (1979), *Tacü'î-Tevârih*, (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), c. II, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara
- İbn Haldun, (1989), *Mukaddime I*, (Çev. Zakir Kadiri Uğan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- İbn Kemal, (1957), *Tevârih-i Al-i Osman*, VII. Defter, (Hazırlayan Şerafettin Turan) T.T.K Yay., Ankara
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Sahaifü'l-Ahbar fî Vekayi'l-Asar*, (Türkçeleştiren İsmail Erünsal), c. II, Tercüman Yay.
- Neşri, (1995), *Kitab-ı Cihan Nümâ*, (yay. Faik Reşit Unat- Mehmet Altay Köymen), c. I., Ankara
- Ocak, Ahmet Yaşar, (1997), "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. II, İstanbul
- Özcan, Abdülkadir (1980-1981), "Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizâm-Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. 33 İstanbul
- Riedler, Florian, (2012), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Muhalefet ve Meşruiyet, Siyasi Kültür ve Komplo*, (Çev. Azize Çakır), Picus Yay. İstanbul
- Sami, Şemseddin(2011), *Kâmus-ı Türki*, (Hazırlayan Raşit Gündoğdu ve diğerleri) İdeal Kültür Yayınları, İstanbul
- Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin ve Menâkıbı*,(2008), (İnceleme, Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbeyoğlu), İstanbul
- Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin Varidat*, (2013), (Çev. Ayşe Kösen), Ankara
- Sümer, Faruk, (1999), *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK. Yay. Ankara
- Şeyh Bedreddin,(2012a), *Camiu'l-Fusûleyn*, (Ed. Yunus Apaydın), Ankara
- Şeyh Bedrettin, (2012b) *Letâifil-İşârât fî Beyanil-Mesalilil-Hilâfiyyât*, (Ed. Yunus Apaydın)
- Şeyh Bedrettin,(2012c) *Et-Teshil, Şerhu Letâifil-İşârât*, (Ed. Yunus Apaydın), c. I, Ankara
- Uyanık, Mevlut, (1991), "Osmanlı Düşünce Tarihinde Toplumsal Bir Muhalif Olarak Şeyh Bedreddin ve hareketinin Tahlihi", *Bellekten*, c. LV, Ankara
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1994), *Osmanlı Tarihi*, T.T.K Yay., c. II, Ankara

Extended Abstract

The multilingual, multi-religious and multicultural social structure of the Ottomans, defined as an empire, had literally begun to form during the time of Mehmet II. Mehmet's goal, which was also reflected in the Organization code, was to take away the rights of other boys other than the one who seized the kingdom. This, whether or not, had led to the emergence of a strong and effective opposition. In fact, the opposition that developed against the Ottoman government was not limited to this. At the same time, new efforts for power were manifesting themselves outside the members of the dynasty. The opposition to the Ottoman central authority, which was formed under three headings, existed at the initiative of Turkmen groups, one of which felt marginalized in Anatolia. One of the different socially, politically and economically based efforts was to create a new government carried out by Sheikh Bedreddin at the beginning of the fifteenth century, the other was to seize the Ottoman power by Şahkulu at the beginning of the sixteenth century. The common point of the two movements, which differed from each other in terms of their emergence, supporters and goals, was that they were supported by heterodox Kizilbash groups that felt excluded in Ottoman Anatolia. In this study; According to the comments made by Shah Ismail, one of the leaders of the sect, Şahkulu, who emerged under the influence of Shah Ismail, who was defined as a rebel against the central authority in Ottoman sources and was described with very harsh expressions, but in essence, the experience he gained by going to Egypt at a young age, the beginning of the adventure of the sheik of the sect, the path breaker, the bandit, will try to reveal the historical background of the efforts for a new power based on the teaching of Kizilbash and its social base. Eventually, the Ottomans emerged as a political, social, economic and military empire suitable for the Middle Ages. They had adopted a centralized management approach based on a dynasty based on a family. The governing power was gathered in the ruler, who was a member of the family.

The monarch, who existed as the only authorized methodologist, based his legitimacy on the divine source. The concept of sovereignty was indisputable from a theoretical and legal point of view. The Ottoman ruler was literally authoritarian. This had caused the failure to reveal a management approach that prevented those who would be candidates from being replaced and without an alternative. Although the Ottoman Empire had such an authoritarian and centralized structure, it could not avoid experiencing a deterioration in the state order due to different social, political and economic reasons in different periods. The chaos caused by the shake-up of the monarch's authority had also paved the way for different groups to launch movements in opposition to the central government. Among such Deceptive movements mentioned, there were also heterodox groups that were considered outside the classical Sunni Islamic faith and were very numerous in Anatolia. When these groups found a strong and influential religious leader who guided them in front of them, they never saw any harm in following them and starting a shaky opposition movement against the Ottoman center. The main goal of these groups was to take the administration into their own hands and eliminate the Ottoman dynasty with claims that they claimed were caused by the failure of the Ottoman administration. In this regard, Sheikh Bedrettin and the Shah Kulu movement appeared at different times and regions and took their place on the historical stage as two opposition initiatives that found a lot of fans. However, regardless of the claims of the opponents, the actions they took were considered as a rebellion by the Ottoman dynasty and were responded accordingly. As a result, the actions of the opponents, no matter how many supporters they gathered around them, could be suppressed by the Ottoman Empire, which was militarily powerful in the fifteenth and sixteenth centuries. Taking these explanations into account, the article in your hand will focus on the reasons for the reaction of the empire, the social segregation created by examining the rationale, formation and consequences of both movements. As a matter of fact, it is still possible to come across traces of the social decomposition expressed even today.